

Kuyukqal'a nekropolidan topilgan ossuariylar sifatlamasi

Idrisov Imalatdin Regan uli

Qoraqalpoq davlat universiteti 3-kurs talabasi.

Salamat Arepbaevich Sulaymanov

Tarix fanlari doktori docent.

Annaotatsiya: *Chimboy tumanidagi Kuyukqal'a nekropolidan topilgan ossuariylar haqida bayon etilgan.*

Kalit soʻzlar: *Zardushtiylik, Avesto, ossuariy, Chimboy Kuyukqal'a.*

KIRISH:

Zardushtiylik dini ilmiy eramizdan avvalgi VI -V asrlardagi Ahamoniylar imperiyasining davlat dini bo'lib tarqalgan deya fikrlar yuritiladi. Hatto zardushtiylikning muqaddas kitobi Avestoning vatani Janubiy Orol sohillari degan fikrlar ham mavjud. Bunga sabab bo'luvchi yana bir omil sifatida Qoraqalpog'iston hududidagi birqancha zardushtiylik dinining dafn etish joylari - nekropollarning borligini ko'rsatish mumkin. Zardushtiylik dini o'ziga xos dafn etish an'analarni o'z ichiga oladi. U bo'yicha marxum suyaklari qutiga solib olib qo'yilgan. Bu qutilar esa ossuariy deb nomlanadi. **Ossuariy**, ostadon (lot. os — suyak) — zardushtiylik diniga mansub xalklarda marhumning suyagi solingan sopol, tosh yoki ganch idish, suyakdon. Bunda ular "Ona yer mukaddas, u barcha jonotning boquvchisi, tuproqning tarkibini buzmaslik kerak", degan aqidaga rioya qilishgan. Shuning uchun ham har bir qishloq, tuman, shaharda, tog' yon bag'ri yoki baland tepalikda maxsus supalar yasab, o'likni o'sha yerga eltib barahna (yalang'och) tarzda qo'yishgan. O'limtikxo'r hayvon va parrandalar murda go'shtlarini yeb ketgach, suyaklarini yig'ishtirib olib, alohida joyda asrashgan.

Qoraqalpog'iston hududidagi nekropol vazifasini bajargan tarixiy obidalarga Xojayli tumanidagi Mizdaxqon arxeologik kompleksi, Amudaryo tumanidagi Chilpik, Qubatrov, Nukus tumanidagi Tokqal'a va To'rtko'l tumanidagi Qoyqirilganqal'a yodgorligini kiritish mumkin. O'tgan davr mobaynida ularning har birida keng qamrovli tadqiqot ishlari olib borildi. Bunday qadamjolar o'ziga xos tariximiz haqida

qimmatli ma'lumotlar taqdim etdi. Mana shunday tarixiy maskanlarining safiga Chimboy tumani hududidagi Kuyukqal'a yodgorligini kiritish mumkin.

Kuyukqal'a - Chimboy tumani markazidan 30 km shimolda joylashgan. Qal'aning umumiy tuzilishi rejalashtirilgan aylana shaklida qurilgan. Kuyukqal'a ilk o'rta asrlarga oid bo'lib, Kerder madaniyati kompleksini tashkil qiladi. Yodgorlik rejalashtirilganligi jihatidan uch burchakka yaqin umumiy maydoni esa 27 gektarga teng. Yodgorlik tuzilishi jihatidan 4 qismga bo'lingan, ya'ni shimoliy, janubiy maydon, sharqiy va g'arbiy tomonida ark joylashgan. Kuyukqal'a ilk o'rta asrlarda hunarmandchilik va savdo markazi bo'lgan. Kuyukqal'aning umumiy maydoni esa 41 gektarga yaqin. Qal'a devor bilan qurshalgan, ulardan yer yuzida xechbir belgi saqlanib qolmagan. Yodgorlikni faqat samolyotdan kuzatgan holdagina uning devorlarining izlarini ko'ra olish mumkin.

Qalaning barcha maydonchasida uning ustidan tartibsiz solingan qurilishlarning izlari kuzatiladi, ular orasida maydoni 19-20 gektarga teng keladigan har xil vaqtlardagi ikkita qo'rg'on-qal'a bor. Bundan tashqari esa, bu betartib qurilgan qurilishlar orasidan ham g'ishtdan terilgan ko'p xonali uylar va o'tov tikish uchun mo'ljallangan doira shaklidagi maydonchalar topilgan.

Kuyukqal'adan 2 km g'arbda Qusxanatovning janubida Kuyukqal'a bilan bir davrga oid bo'lgan ulkan ossuariy daxmasi topildi. Bu yerda alebastradan odamlarning go'shti etidan tozalangan suyaklari ko'milgan. Ossuariylar uchun alebastr shu joyning o'zida kristall gipsning plitalarini bo'laklarga ajratib va kuydirib olinadigan bo'lgan. 2000 yilda Nukus davlat pedagogika institutining ekspeditsiya otryadlari M. Mamabetullayev rahbarligida Kuyukqal'a nekropolida tadqiqot ishlarini olib bordilar. Afsuski, mintaqaning ekologik o'ziga xosligi va keskinligi sababdan nekropol maydoni to'liq saqlanib qolmagan. Shunga qaramay nekropol shimolida tadqiqotlar davomida birqancha ossuariylar qoldiqlari topildi. 2003-2005-2006 yillardagi tadqiqotlar natijasida esa shahar nekropolining maydoni umumiy maydoni 6,58 gektarni tashkil qilishi aniqlandi.

Asosiy qabrlarning ko'pchiligi tuproq chuqurlarida joylashgan. Kuyukqal'adan 2-4 km g'arbda, Qusxanatov tepaligining Janubiy qoyasi ustidagi maydonlarni egallagan ossuariy daxmasida ko'p yillardan buyon tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Qabrston jarliklar va promoinlar tomonidan hosil bo'lgan alohida burunlarni egallaydi, qolgan qismdagi qabrlar platoda, jarlikdan 100-150 m masofada joylashgan. Qabrston yuzasi ossuariylarning parchalari bilan qoplangan. 1956 yilda E.E.Nerazik va Yu. A. Rapoport ossuariy qabrstonida qazishmalar olib boradi keltirilgan. 2001 yilda Suyun ishon qabrstonidan Sharq tomonda 1,2 km uzoqlikda ossuariy qabrstonidagi qazishmalar natijasida 3 ta ossuariy topildi. Ular alebastrdan qilingan, oq, to'rtburchaklar, to'rtta katta pichoq-kach, uzunligi 52 dan 72 sm gacha, kengligi 26-32 sm, balandligi 38-42 sm (oyoqlarning balandligi-10-12 sm, pastki qalinligi 5-6 sm, devor qalinligi 2-5 sm). Ossuariylar qopqoq bilan yopilgan, to'rt burchakli shaklga ega bo'lgan. Qopqoqlarning balandligi 20-22 sm. barcha ossuariylar bir xil ko'rinishga ega. Tafsilotlarda faqat kichik farqlar mavjud. Barcha ossuariylar shakli Xorazmda keng tarqalgan turga tegishli. Katta guruh qutilar Burkutqal'a vohasi, Tokqal'a Mizdaqxon va Qrantau nekropolidagi ossuariylar va Kuyukqal'adan topilgan ossuariylarda juda ko'p o'xshashliklar mavjud.

Ossuariylar qazilgan, aniqrog'i toshloq erga urilgan chuqurlarga o'rnatilgan. Chuqurning pastki qismi odatda kristalli gipsning zich qatlamidir. Tortmalarning yuqori qirralari olib tashlanganidan keyin aniqlanadi qalinligi 7-12 sm bo'lgan tuproq qatlamini ko'rish mumkin. Ossuariylar birma-bir joylashtirilgan, shunday qilib, guruhlarda; ikki yoki to'rtta suyak omborlari bir-biriga yaqin o'rnatilgan, va ular har doim ham bir vaqtning o'zida ko'milmaydi. Shunday qilib, uchta qutidan iborat guruhda, ulardan biri, eng chekkasi, tosh bo'lagi bilan qoplangan va qopqoqning qoldiqlari ichkarida yotgan. Yaqin atrofdagi omborxonalar bir oila a'zolariga tegishli ekanligi aniq bo'ldi.

Umuman olganda Kuyukqal'a yodgorligini tadqiq qilish juda qiyin kechgan. Juda ko'p qismi yo'q bo'lib ketgan qal'a yozma manbalari juda kam bo'lgan Turon zaminiga islom madaniyati kirib kelishidan oldingi davrga oid noyob yodgorlik sanladi. Nekropoldan topilgan materiallar asosan ossuariylar tarixiy tadqiqotlar juda katta ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Жиенбай Турманов "Куюккала" Самарканд - 2010
2. Қурбонбой Собиров "Хоразмнинг қишлоқ ва шаҳарлари мудофаа иншоатлари" Тошкент - 2009
3. Кеңесбай Қунназаров " Қаралалпақстанның қала хәм районлары " Нөкис - 2016

